

VERSLAG

Vergadering:	Raad, nr. 708 (484 ^e openbare)Raad
Datum en tijd:	17 februari 2017, 10.15 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig:	De Boer, Eckhardt, Van Geest, De Groot, Hartveld, Van Holstein, De Jong, Limmen, Maessen, Van der Molen, Nijpels, Passchier, Paulusma, Sterk, Stevens, Van Straalen, Tasma, Van der Veen, Verhulp, Van Woerkom, Ter Weel, Weurding, Van Wijngaarden
Voorzitter:	Kuin (waarnemend voorzitter)
Genodigde agendapunt 3:	Mulligen (hoofdeconoom CBS)
Genodigde agendapunt 5:	Van Delden (programmadiirecteur Agenda Stad, ministerie van Binnenlandse Zaken)
Secretariaat:	Timmerhuis Dirven (notulist), Van Driel (secretaresse), Kuik (audiovisuele ondersteuning)

1. Opening

De heer *Kuin* opent de vergadering.

2. Ingekomen en verzonden stukken, mededelingen (R/2830)

De heer Kuin neemt als één van de vicevoorzitters het voorzitterschap waar in verband met de verhindering wegens ziekte van mevrouw Hamer. Mevrouw Hamer wordt een spoedig herstel toegewenst.

De *voorzitter* heet eenieder welkom, in het bijzonder de heer Ter Weel (directeur van SEO en hoogleraar Economie aan de UvA), die als nu als kroonlid vanuit 'eigen deskundigheid' zijn eerste raadsvergadering bijwoont. Eerder trad hij op als kroonlid namens het CPB.

Het overzicht raadsmededelingen en SER-activiteiten (periode 9 december 2016 tot 17 februari 2017) wordt voor kennisgeving aangenomen.
Het overzicht geeft geen aanleiding tot opmerkingen.

Na de vergadering worden beschikbaar gesteld:

- Het CPB-rapport *Keuzes in Kaart 2018-2021; een analyse van elf verkiezingsprogramma's*;
- Het PBL-rapport *Analyse leefomgevingseffecten: verkiezingsprogramma 2017-2021 van VVD, PvdA, SP, D'66, ChristenUnie, GroenLinks en Vrijzinnige Partij*.
- Een brief van Pieter Meekels, vicevoorzitter G32 Pijler Economie en Werk en wethouder Economie van Sittard-Geleen, één van de genodigden bij agendapunt 5, die echter verhinderd is. Diens bijdrage is opgenomen in de notulen.

3. Verslag van de 707e (483e openbare) vergadering d.d. 16 december 2016 (R/2831)

Het verslag wordt ongewijzigd vastgesteld en geeft verder geen aanleiding tot opmerkingen.

4. Actualiteiten

Presentatie Peter Hein Mulligen, hoofdeconoom bij het CBS, over de economische ontwikkelingen en werkgelegenheidsontwikkelingen op basis van recente rapporten: Nadat de voorzitter hem welkom heeft geheten, verzorgt de heer *Mulligen* met behulp van digitale pdf-sheets, waarvan de inhoud in het verslag is verwerkt, een presentatie over recente economische ontwikkelingen en ontwikkelingen op de arbeidsmarkt.

De economische groei:

De economische groei in het vierde kwartaal 2016 was 0,5 procent in vergelijking met het voorgaande kwartaal. Iets minder dan de eerdere drie kwartalen van 2016 met een groei van 0,7/0,8 procent. De 0,5 procent groei is echter een keurige uitslag. Daarmee komt voor heel 2016 de groei uit op 2,1 procent. In 2015 was dat 2 procent. Het is de sterkste groei sinds het uitbreken van de crisis. Pas in 2007 was de economische groei hoger.

Internationaal heeft Nederland de hoogste economische groei over 2016 vergeleken met de ons omringende landen, onze belangrijkste handelspartners, het VK, Duitsland, België en Frankrijk. Ook in 2015 groeide Nederland iets sneller dan Duitsland.

Is Nederland daarmee al enkele jaren 'het beste jongetje uit de klas'? Wanneer we verder terugkijken met als startpunt 2008, het jaar waarin de crisis uitbrak, ontstaat een ander beeld. De ontwikkeling van het bbp van 2008 tot 2016 van het (gemiddelde van) de EU, Duitsland, Frankrijk, VK en Nederland laat zien dat alle landen in 2009 last hadden van de recessie, Duitsland misschien nog wel het meest, omdat de Duitse economie sterk afhankelijk is van de export. Duitsland herstelde daarna het sterkst. Nederland raakt achterop in de periode 2009-2013, de periode met de zgn. 'dubbele dip'. Nederland bleek gevoeliger voor de Eurocrisis dan de ons omringende landen. Vaak wordt dat geweten aan de sterk dalende huizenprijzen, waardoor mensen zich minder rijk voelden, minder gingen consumeren, wat de economische groei remt. Nederland doet het zelfs nog een stukje slechter dan het gemiddelde voor de hele EU. Daarmee verkeerde Nederland in die jaren in het twijfelachtige gezelschap van landen als Griekenland, Italië, Spanje en Portugal.

Dus ja, we doen het in de afgelopen twee jaren iets beter, maar neen, we hebben nog veel achterstand in te halen.

De consumptie:

In het vierde kwartaal van 2016 deed de consumptie het erg goed: een forse groei van 2,6 procent ten opzichte van vierde kwartaal 2015. De consumptie is daarmee terug op het niveau van vóór de crisis. Het is de sterkste consumptiegroei in negen jaar. De consument profiteert natuurlijk van het aantrekken van de economie en daardoor de groei van de werkgelegenheid. De lonen stegen harder dan de prijzen, wat goed is voor de koopkracht. Het consumentenvertrouwen is hoog: begin dit jaar steeg het consumentenvertrouwen verder. Er is meer geld en meer vertrouwen en het geld wordt ook uitgegeven, vooral aan duurzame goederen als kleding, meubelen en auto's.

De investeringen:

De andere binnenlandse bestedingen, de investeringen, deden het in het vierde kwartaal 2016 een stuk slechter: -1,6% ten opzichte van het vierde kwartaal 2015. Dat is opvallend, omdat deze bestedingscategorie in de eerste drie kwartalen het sterkst

groeide, vaak zo'n 6-7 procent. Dat was vooral te danken aan de investeringen in de woningbouw. Er worden meer woningen gebouwd vanwege het herstel in de woningmarkt. Ook in het vierde kwartaal 2016 groeiden de investeringen in de woningbouw met dubbele cijfers. De grote dissonant waren de investeringen in vervoersmiddelen en dan met name personenauto's. Die investeringen krompen met bijna 50 procent, wat waarschijnlijk te maken heeft met het aanscherpen van de bijtellingsregelingen met ingang van januari 2016. Voor veel bedrijven was er een duidelijke fiscale prikkel om de lease auto's nog net in 2015 aan te schaffen. Hetzelfde fenomeen was twee jaar eerder zichtbaar in het vierde kwartaal van 2013 en het eerste kwartaal van 2014. Hier is sprake van een eenmalig effect, maar het zorgt ervoor dat de investeringen in het vierde kwartaal 2016 een min laten zien ten opzichte van het vierde kwartaal 2015.

De export:

De export deed het prima in het vierde kwartaal 2016: 3,2 procent groei ten opzichte van het vierde kwartaal 2015. De export van Nederlandse producten en de wederuitvoer zaten in de lift. Omdat het in het afgelopen kwartaal wat kouder was, werd er meer aardgas geëxporteerd. Er werden echter ook meer chemische producten, transportmiddelen, machines en voedingsmiddelen uitgevoerd. Ook een bemoedigend cijfer is dat de export naar landen in de eurozone de sterkste groei in jaren laat zien. De eurozone is goed voor dan de helft van onze totale export. Als het in de eurozone goed gaat, betekent dat automatisch goed nieuws voor een kleine, open economie als de Nederlandse.

Samenvattend laat 2016 een uitstekende economische groei van 2,1 procent zien. Bedrijfstakingen die het heel goed deden, waren de bouw met 7,1 procent groei, de horeca met 5,3 procent, de zakelijke diensten met 4,3 procent en de industrie met 3,1 procent.

Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt:

Zoals gezegd, heeft het CBS ook veel nieuwe cijfers over de arbeidsmarkt. De cijfers over de banengroei waren de beste cijfers die het CBS deze week kon presenteren. In het vierde kwartaal kwamen er 53.000 banen bij ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Dit is de sterkste banengroei in vijf jaar. Ook is het aantal vacatures gestegen: 8000. Omdat het aantal werklozen blijft dalen, zijn er steeds minder werklozen per beschikbare vacature: nu zijn er vacature iets minder dan 3 werklozen, op het dieptepunt van de crisis waren er voor iedere vacature meer dan 7 werklozen. Het gaat de goede kant op. Anderzijds was de arbeidsmarkt net vóór het uitbreken van de crisis echt krap: bijna 1 werkloze voor 1 vacature.

De uitzendbranche groeit weer hard, maar voor het eerst in de afgelopen jaren was de banengroei niet het grootst bij de uitzendbranche, maar bij detail- en groothandel, vervoer, ICT en horeca. Zeker in deze branches durven mensen nu zelf personeel in dienst te nemen.

Het gros van hen krijgt nog wel een tijdelijk contract of een andere vorm van een flexibel contract, maar voor het eerst sinds 2009 komen er ook meer vaste contracten bij. Van de totale banengroei van werknemers in 2016 betreffen 16.000 vaste contracten en 75.000 flexbanen.

Op een totaal van bijna 5 miljoen vaste contracten is een groei van 16.000 vaste contracten in 2016 niet veel, maar het is de eerste groei in de afgelopen jaren. Het laat ook zien dat bedrijven voldoende vertrouwen hebben in de economie om mensen weer een vaste baan te geven.

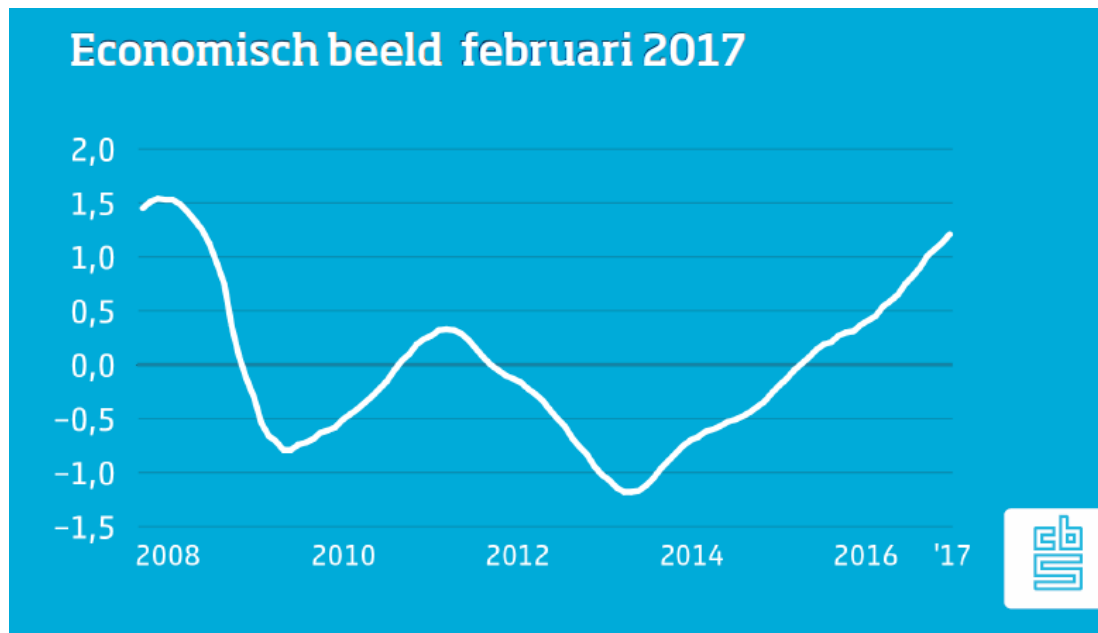
Anderzijds is het aandeel flexbanen sterker gestegen; daarmee is het aandeel vaste banen opnieuw gedaald. Inmiddels werkt 1 op de 4 mensen in loondienst op basis van

een flexibel contract. Dat percentage neemt al jaren toe. De crisis zal deze ontwikkeling hebben versterkt, maar ook vóór de crisis nam het aandeel vaste banen gestaag af.

Gisteren bracht het CBS nieuwe werkloosheidscijfers over 2016 uit. Er zijn weer mensen aan het werk, waardoor de werkloosheid daalt en wel bij alle leeftijdsgroepen. Het is de eerste daling van de langdurige werkloosheid sinds 2009, nu ook bij langdurig werkloze 55-plussers. In 2015 nam het aantal langdurig werklozen onder 55-plussers nog met 12.000 toe. In dat jaar was wel sprake van een kleine daling van de langdurige werkloosheid voor de leeftijdsgroepen onder de 55 jaar.

Iemand is langdurig werkloos als hij of zij 12 maanden of meer geen betaald werk heeft gehad, maar wel recent naar werk heeft gezocht en daarvoor ook direct beschikbaar is.

Het CBS heeft ook een inzicht in de ontwikkelingen in 2017. De beste indicatoren daarvoor zijn de vertrouwensindicatoren: het consumenten-, producenten- (industrie) en ondernemersvertrouwen. Het consumentenvertrouwen staat op het hoogste niveau in jaren. Het productenvertrouwen in de industrie is nog harder toegenomen. Dit geldt echter voor andere bedrijfstakken. Consumenten en ondernemers hebben het volste vertrouwen in de economische situatie in de komende maanden.

De bovenstaande grafiek met de totaal indicator van de Nederlandse economie vanaf 2008 tot heden, die maandelijks wordt geüpdatet, is één van zijn favoriete grafieken. Allerlei informatie over economische factoren, zoals vertrouwen, groei- en arbeidsmarktcijfers, is hierin verwerkt. Vanaf 2014 is sprake van een sterk stijgende lijn.

Samenvattend staat Nederland er goed voor. De economie groeit sterk, er is sprake van forse banengroei en het totale economische beeld is nog steeds positief en aan het verbeteren.

Vragen en opmerkingen van raadsleden en verdere gedachtewisseling:

De voorzitter dankt de heer Mulligen voor zijn presentatie en biedt de raadsleden graag gelegenheid tot het stellen van vragen of maken van opmerkingen.

De heer *Stevens* vraagt hoe de verschillende indicatoren in de 'favoriete' figuur met de totaal indicator van de Nederlandse economie (stand februari 2017) zijn gemengd. Wat zijn de meest doorslaggevendende indicatoren?

De heer *Mulligen* licht toe dat de CBS conjunctuurklok 12 indicatoren bevat, die al dan niet met vertraging samenhangen met de ontwikkeling van het bbp. De positie van de indicatoren, zoals vertrouwensindicatoren, arbeidsmarkt cijfers, export, investeringen, huizenprijzen e.d., in de conjunctuurklok is gebaseerd op hun score op dat moment ten opzichte van hun langjarig gemiddelde. De figuur met de totaal indicator is niets anders dan een ongewogen gemiddelde van die 12 indicatoren. Het cijfer op de Y-as (lopende van -1,5 tot plus 2,0) is in feite betekenisloos. Het geeft een relatieve waarde aan: zit het onder of boven de nullijn (dan gaat het gemiddeld slechter of beter ten opzichte van de trend, die de nullijn vormt) en gaat de ontwikkeling omhoog of omlaag (omhoog gaat het beter, omlaag gaat het slechter). Sommigen concluderen naar aanleiding van deze figuur dat we in een hoogconjunctuur zitten: het gaat beter dan de trend en het gaat steeds opnieuw beter.

De heer *De Boer* noemt de inleiding een evenwichtig verhaal, dat onderstreept dat economische groei de ultieme voorwaarde voor sociaal beleid is.

Een eerste opmerking is dat mensen gelukkig kort van memorie zijn: ongeveer 2,5 jaar geleden heerste er pessimisme in Nederland. Omgekeerd denkt men nu onterecht dat de bomen weer tot de hemel reiken. Het is wel mooi dat sprake is van een opgaande lijn.

Een vraag die hij heeft, of de door de vakbeweging vaak bezwaarlijk geachte sterke ontwikkeling van flexbanen niet ook te maken heeft met de omstandigheid dat het eerste toetreders tot de arbeidsmarkt zijn.

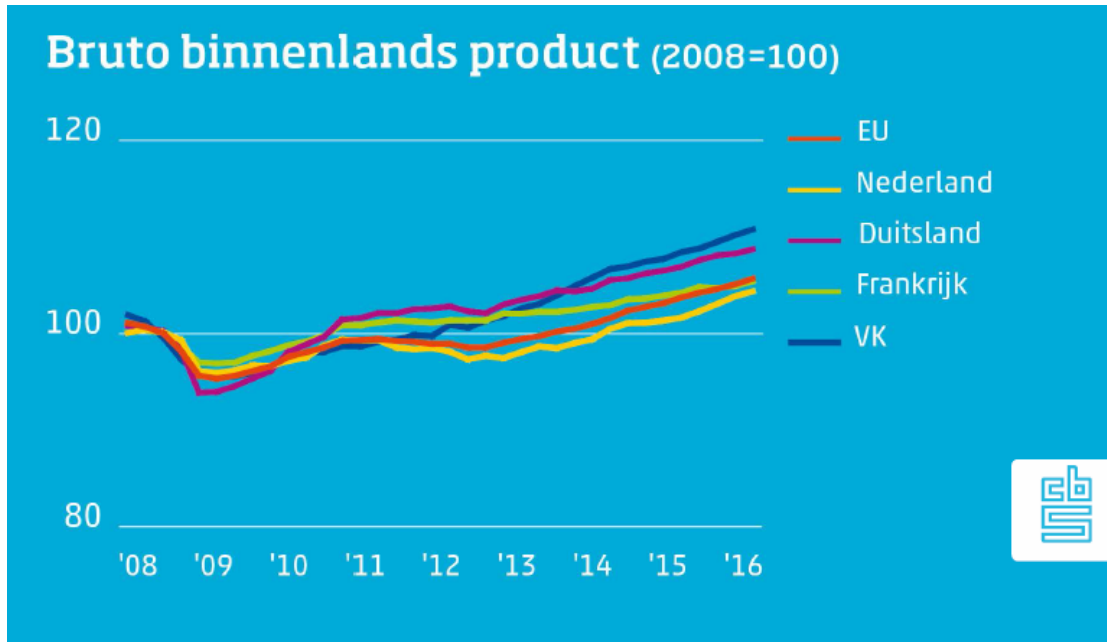
De heer *Mulligen* licht toe dat sprake is van een conjuncturele en structurele component. In een opgaande conjunctuur kiezen werkgevers ervoor de lopende of extra productie op te vangen met zittend personeel. Wanneer dat niet voldoende is, worden uitzendkrachten ingehuurd. Een volgende stap is zelf mensen in dienst te nemen met een tijdelijk contract. Wanneer het bedrijf zich positief blijft ontwikkelen, is het tijd voor vaste contracten. In die laatste fase lijkt Nederland nu beland te zijn. Toen de economie begon aan te trekken, profiteerde de uitzendbranche ervan. 10 kwartalen op rij is sprake van banengroei, maar het laatste kwartaal is het eerste kwartaal waarin de banengroei niet het hoogst is in de uitzendbranche.

Daarnaast is er een structurele ontwikkeling. Vanaf 2003 neemt het aandeel flex toe. De crisis zal de trend wel hebben versterkt. Er is ook sprake van een specifiek Nederlandse component. Niet in alle landen doet deze trend zich voort. Het heeft veel te maken met de wijze waarop de arbeidsmarkt is ingericht.

Mevrouw *Passchier* merkt op dat het grootste probleem van de vakbeweging niet is dat flex een opstap is voor toetreders, maar dat er hierna geen vervolg c.q. geen doorstroom is. Mensen krijgen een uitzendbaan en daarna al dan niet een tijdelijk contract, meestal gevolgd door opnieuw een tijdelijk contract en wellicht nog één. Vervolgens wordt door sommigen beweerd dat de Wet werk en zekerheid er de oorzaak van is dat betrokkene met inmiddels 3-4 jaar ervaring vervolgens niet in vaste dienst wordt genomen, terwijl hier de werkgever op moet worden aangesproken. Dit debat moet volgens spreekster beter in beeld komen.

Wanneer de trend is dat het aandeel vaste banen afneemt, is het op zich goed dat het aantal banen met een vast contract in 2016 is gegroeid. Zeker de vakbonden stellen dat dit ook een verdienste is van hun inzet.

De heer *Hartveld* heeft een opmerking bij de figuur met de ontwikkeling van het bbp van 2008 tot 2016 van Nederland vergeleken met de EU, Duitsland, Frankrijk en VK.

In de eerste twee jaren doet Frankrijk het minder slecht dan de andere landen en Nederland volgt daarna. Vanaf 2012 kantelt het beeld en scoort Nederland slechter dan de andere landen. In deze periode trad de 'dubbele dip' op. Zijn vraag is of dit ook (deels) is veroorzaakt door de overheidsbezuinigingen. De eerste twee jaar na 2008 is er door de overheid immers extra geïnvesteerd, waardoor de crisis minder hard toesloeg. Daarna volgden veel bezuinigingen.

De heer *Mulligen* licht toe dat Frankrijk een ander land is dan Nederland, omdat daar de particuliere consumptie redelijk op peil is gebleven. De overheidsuitgaven bleven in de eerste twee jaar van de crisis inderdaad behoorlijk op peil. Sterker, de crisis was hierdoor minder heftig. Er was sprake van een autonome groei van de overheidsuitgaven.

In Nederland trad vanaf 2010-2011 een kanteling op. De overheidsconsumptie is toen lange tijd constant gebleven. Het is niet zo dat de overheid opeens veel minder ging uitgeven. Er werd niet heel hard bezuinigd, net als overigens in de andere landen. De uitgaven groeiden echter niet mee. Ook in de afgelopen jaren is overigens sprake van een beperkte groei van de overheidsuitgaven. In de crisisjaren vielen vooral de overheidsinkomsten terug, die na de crises weer omhoog gingen. De overheidsfinanciën zijn nu vrijwel weer op orde.

De heer *Limmen* onderschrijft dat de ontwikkeling van flexibilisering op de arbeidsmarkt sterk afhankelijk is van de wet- en regelgeving die een land daarop heeft vastgesteld. De heer *Mulligen* heeft kort stilgestaan bij de ontwikkeling van vaste contracten en flexcontracten in algemene zin. Kan betrokkene wat meer inzoomen op de ontwikkeling in specifieke sectoren? In sommige sectoren, die minder gevoelig zijn voor de economische conjunctuur, kan een enorme stijging in het aantal flexibele dienstverbanden worden gezien.

De heer *Mulligen* licht toe dat een structurele trend in de afgelopen jaren is dat in alle sectoren het aandeel van flexbanen is gestegen. Het sterkst waarschijnlijk in de horeca, een aparte sector omdat de meeste banen hier al flexibel van aard zijn, waarin veel jongeren werkzaam zijn. Het beeld van het afgelopen kwartaal is nog niet precies bekend. Spreker meent dat ervan kan worden uitgegaan dat de vaste banen vooral in de overheid en zakelijke dienstverlening met veel hoger opgeleid personeel zitten.

Flexibilisering slaat veel meer toe bij laagopgeleiden. Vergeleken met circa 10 jaar geleden is overigens ook het aantal hoog opgeleiden met een flexibel contract gestegen, maar veel minder hard dan bij lager opgeleiden.

Met betrekking tot leeftijd is sprake van eenzelfde ontwikkeling: het aantal vaste contracten voor jongeren en jongvolwassenen is hard gedaald, bij 50plussers is sprake van stabiliteit, 90 procent heeft een vast contract. Dit is niet significant lager dan 10-15 jaar geleden. Het lijkt erop dat vooral het moment waarop mensen voor het eerst een vast contract krijgen later in de tijd is.

De heer *Nijpels* merkt op dat na doorrekening van de budgettaire en economische effecten van 11 verkiezingsprogramma's door het CPB nu ook een analyse van de PBL beschikbaar is over de leefomgevingseffecten van de verkiezingsprogramma's van 7 partijen, die hun verkiezingsprogramma daarop hebben laten doorrekenen. Na alle goede berichten over de economische ontwikkeling en de werkgelegenheidsontwikkelingen wijst spreker erop dat slechts 3 partijen (D'66, ChristenUnie en GroenLinks) van hen voldoen bij benadering aan de eisen die het klimaatakkoord van Parijs stelt.

De heer *Mulligen* is blij met deze opmerking, omdat dit hem gelegenheid geeft wat te zeggen over de Monitor Brede Welvaart. In lijn met het rapport van de Commissie Grashoff (Commissie Breed welvaartsbegrip) dat het kabinet oproept meer aandacht aan het brede welvaartsbegrip te besteden, heeft het CBS deze handschoen opgepakt. Het CBS maakte al de Monitor Duurzaam Nederland en zal deze in samenwerking met de twee andere planbureaus uitbreiden naar een Monitor Brede Welvaart, waarin niet alleen zaken als bbp-groei maar ook duurzaamheid, milieu, gezondheid en verdeling aan de orde komen. De eerste rapportage kan in het voorjaar van 2018 worden verwacht. Het kabinet heeft voorgenomen daarop jaarlijks op 'verantwoordingsdag', de derde woensdag in mei, te reflecteren.

De heer *Maessen* merkt op dat is ingegaan op vaste en flexbanen. Er zijn echter ook circa 900.000 zzp-huishoudens met een hoofdkomen uit zzp-schap. Ook zzp'ers hebben niet allemaal een volgeboekte werkweek. Het volume aan beschikbare arbeid in deze groep wordt naar hij begrijpt niet meegenomen in de werkloosheids- en werkgelegenheidscijfers. Hoe zou in dit verband tot een meer geïntegreerd overzicht kunnen komen?

De heer *Mulligen* geeft aan dat het aandeel van werkenden met een vast contract nog harder is gedaald wanneer ook rekening wordt gehouden met de zzp'ers. Het aandeel zzp'ers en andere zelfstandigen is sterk gegroeid. Ook hierin spelen specifiek Nederlandse factoren een rol. Er is bijna geen land in Europa waarin het aantal zzp'ers zo hard is gegroeid als in Nederland. Het aantal personen dat zzp'ers zegt niet zoveel. Inderdaad kan een zzp'er 5 of 50 uur opdrachten per week hebben. Het CBS heeft ook cijfers over het aantal gewerkte uren. Ook de laatste cijfers laat zien dat deze een gelijke tred houden met het aantal mensen dat werkt. De banengroei betreft voornamelijk grotere banen van minstens 4 volle dagen per week. Ook bij de zzp'ers kan deze ontwikkeling worden gezien, hoewel zij wellicht nog minder opdrachten hebben dan voor de crisis. Steeds minder zzp'ers geeft aan meer uren te willen werken. Ook bij deze groep kan herstel worden waargenomen.

In verband met de tijd rondt de *voorzitter* de bespreking van dit agendapunt af. Hij dankt de heer Mulligen voor zijn toelichting. Een aantal aspecten daaruit zal in de komende tijd in SER-verband ongetwijfeld vaker en nader besproken worden.

5. **Ontwerpadvies *Regionaal samenwerken: leren van praktijken (R/2832)***

De *voorzitter* stelt het voorliggende ontwerpadvies aan de orde.

Inleiding commissievoorzitter, de heer De Groot:

De heer *De Groot* geeft een korte toelichting op het ontwerpadvies met behulp van een digitale presentatie, waarvan de inhoud is verwerkt in de notulen.

Adviesaanvraag en doel:

Na vaststelling van het advies *SER-Agenda voor de stad* in 2015 heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken om een vervolgvraagstuk gevraagd, waarbij het verzoek was om met name aandacht te geven aan concrete voorbeelden van meer- en minder succesvolle regionale samenwerkingsverbanden in de driehoek onderwijs – arbeidsmarkt – economie. Voorbeelden die duidelijk maken wat nodig is om regio's – zegt spreker met een knipoog naar de Commissie Van Zwol – daadwerkelijk het verschil te laten maken in het bevorderen van sociaal-economische ontwikkeling.

Dat regio's daarin een cruciale rol kunnen spelen en dat decentralisatie(s) grote voordelen met zich mee kan brengen is in de theoretische literatuur eigenlijk geen punt van discussie meer. Tegelijkertijd weten we ook dat de praktijk van alledag soms weerbarstiger is.

Alvorens tot het voorliggende advies over te gaan is het nuttig een aantal hoofdconclusies uit het eerdere advies kort in herinnering te roepen.

Een eerste belangrijke conclusie, die medebepalend is voor de aard van het voorliggende advies, is dat de stad niet bestaat. Een belangrijke conclusie, die daaruit onvermijdelijk volgt, is dat one-size-fits-all oplossingen op dit complexe domein van sociaal-economische ontwikkeling een illusie zijn. Een 'go with the flow' beleid, waarin de flow overal net iets anders loopt, biedt daarmee een wenkend perspectief. Met name op het terrein van regionaal onderwijsbeleid, innovatiebeleid en ondernemerschap was de constatering dat er nog een wereld is te winnen. Samenwerking op deze domeinen krijgt dan ook de meeste aandacht in het voorliggende advies.

Andere belangrijke conclusies uit het eerdere advies betreffen het voortdurende belang van landelijke regels die kaders bieden waarbinnen regionaal samenwerken plaats dient te vinden en de noodzaak tot het verder versterken van de bestuurlijke slagkracht, waarbij de arbeidsmarktregio's werden geïdentificeerd als een reeds functionerend schaalniveau dat redelijk aan lijkt te sluiten bij het theoretisch wat abstractere concept van de zogenaamde Daily Urban Systems.

Aanpak:

Met dat als vertrekpunt heeft het afgelopen jaar in het teken gestaan van een groot aantal werkbezoeken aan totaal verschillende regio's, zoals Twente, Arnhem-Nijmegen, Eindhoven en ook de Metropoolregio Rotterdam-Den Haag. Er hebben inspiratiesessies en bijeenkomsten plaatsgevonden met velen die in hun dagelijkse praktijk concreet bezig zijn met het handen en voeten geven aan het stimuleren van regionaal-economische ontwikkeling. De vele inzichten die dat heeft opgeleverd zijn volgens spreker door het secretariaat op een bewonderenswaardige wijze bijeen gebracht in het voorliggende advies. Alle hulde daarvoor aan met name Henriëtte ten Berge, Carine van Oosteren en Marko Bos.

Spanningsvelden:

Het advies is gestructureerd aan de hand van een zestal thema's, dat op basis van de inzichten die de werkbezoeken en inspiratiesessies opleverden boven kwamen drijven en een mooie kapstok vormden om de inzichten te ordenen.

Met betrekking tot het ideaalbeeld van en de praktijk van regionale samenwerking is sprake van zes spanningsvelden:

- inhoud (paragraaf 3.2 van het advies)
- schaal (paragraaf 3.3)
- belangen en regie (paragraaf 3.4)
- democratische verantwoording (paragraaf 3.5)
- financiering (paragraaf 3.6)
- en regionaal - nationaal (paragraaf 3.7).

Sociaal-economische agenda:

Het advies dient daarmee wat mij betreft vooral gezien te worden als een handreiking aan de regio om – startend vanuit het unieke eigen karakter van elke regio – na te denken over meer en minder voor de hand liggende initiatieven ter ondersteuning van de regionale ontwikkeling.

Het rapport biedt dus nadrukkelijk géén eenduidig beleidsadvies, en dat kan ook niet anders in een wereld waarin het DNA van elke regio leidend dient te zijn in het gezamenlijk ontwikkelen van adequaat beleid, één van de centrale conclusies in het al aangehaalde eerste advies.

Spreker heeft niet de ambitie om alle spanningsvelden afzonderlijk te bespreken. In de discussie die straks volgt, zal er zonder twijfel ruimte zijn om een aantal spanningsvelden nader uit te diepen. Wel wil spreker een aantal conclusies op hoofdlijnen met de raadsleden delen:

Een eerste conclusie is dat elke regio een eigen zoektocht heeft te maken naar het eigene van de regio, met inachtneming van de unieke positie van regio's om hen heen, bij uitstek relevant en complex in grensregio's van ons land. Die zoektocht dient idealiter vanuit een gedegen 'evidence base' te starten. Dit noemt spreker een van de belangrijkste aanbevelingen. Op dit punt zijn nog belangrijke stappen te zetten in het versterken van de empirische kennisbasis op regionaal niveau. Huidige ontwikkelingen bij het CBS op dit terrein en ook stappen die verschillende regio's recentelijk hebben gezet in het ontwikkelen van regionaal-economische verkenningen zijn een waardevolle, eerste stap in de goede richting in de onvermijdelijke en complexe zoektocht naar het eigen DNA van de regio.

Een tweede belangrijke conclusie is dat regionalisering van beleid geen vrijbrief kan zijn voor vrijblijvendheid. Een conclusie die helemaal aansluit bij de adviezen van de Commissie Van Zwol die het vertrekpunt vormden voor de regionale proeftuinen die nu in ontwikkeling zijn. Proeftuinen die duidelijk maken hoe complex de zoektocht naar het eigene is en die ook duidelijk maken dat nationale kaders nodig blijven in de ontwikkeling van het regionale beleid.

Een derde belangrijke conclusie die boven komt drijven, is dat eigenlijk zonder uitzondering bij alle succesvolle samenwerkingen bij aanvang een heldere 'sense of urgency' aanwezig was en een inspirerend leiderschap, uitmondend in een heldere door inhoud gedreven en bindende agenda gebaseerd op en ook verder resulterend in versterkt wederzijds vertrouwen tussen alle deelnemende partijen. Verkokering zowel op nationaal en regionaal niveau en beleidsconcurrentie tussen gemeenten blijken nog steeds met regelmaat in de weg te staan van bestuurlijk en sociaal-economisch krachtige regio's. In de werkbezoeken en in de discussies zijn hiervan vele voorbeelden naar voren gekomen.

De toekomst van regionale samenwerking is daarmee een grote uitdaging. Het voorliggende advies geeft een verdere invulling aan wat de WRR heeft geduid als het streven naar een lerende economie. Een zoektocht naar voldoende vrijheid, maar ook altijd in gebondenheid. Onderwijskundigen zullen hierin wellicht de filosofie van Maria Montessori zien. Meer bestuurskundig geörienteerden zien wellicht de fraaie metafoor

van Hans Boutellier van het jazzorkest die een inspiratie voor het voorwoord van dit advies is geweest. Hoe dan ook, spreker is er van overtuigd dat dit advies een waardevolle bron van inspiratie is voor regionale samenwerkingsverbanden en hen kan helpen om op basis van een bloemlezing van praktijkvoorbeelden te komen dat een weldoordacht regionaal beleid dat invulling geeft aan de driedelige doelstelling van slimme, duurzame en sociaal inclusieve groei. De inbreng van zowel werkgevers als werknemers en kennisinstellingen is onontbeerlijk om in gezamenlijkheid tot een dergelijke agenda te kunnen komen, gericht op het ontwikkelen van krachtige, weerbare en wendbare regio's, die elk vanuit hun eigen unieke kracht bijdragen aan een geheel dat groter is dan de som van de delen. Hiermee sluit spreker zijn inleiding af.

De *voorzitter* dankt de heer De Groot voor zijn inleiding.

Drie videoboodschappen:

Ter illustratie wordt de raadsleden nog een drietal korte videoboodschappen getoond, die vanuit de invalshoeken van werkgevers, werknemers en bestuurders een goede indruk geven van de bestaande praktijken en visies op regionale samenwerking. Het advies bevat een link naar deze videoboodschappen.

Elies Lemker (ZLTO) geeft aan dat samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen werkt. Belangrijk daarbij zijn: leiderschap, focus, een gezamenlijke agenda en resultaatgerichtheid. Bovendien moet je bestuurlijk-geografisch grensoverschrijdend werken: economie trekt zich namelijk weinig van grenzen aan. Verbindt de stad met zijn omgeving. Ten slotte is het belangrijk dat er publieke middelen zijn om de samenwerking te faciliteren.

Het belangrijkste aandachtspunt uit het nu voorliggende advies is dat de stad niet in zijn isolement moet worden gezien: het gaat om de stad en zijn ommeland. Tweederde van Nederland is platteland. In feite is Nederland één grote stad met veel platteland. Het platteland levert de stedeling een aangenaam woon- en verblijfsklimaat, levert voedsel, groene energie, zorg, natuur en recreatiemogelijkheden.

Arnoud Hoogsteen (FNV) stelt dat je met iedereen om tafel wil en kan. Wederzijds respect, begrip voor elkaars standpunten en belangen, elkaar vertrouwen. Verder denken dan je eigen samenwerking. Het belangrijkste aandachtspunt uit het advies over regionale samenwerking is de samenwerking zelf. Het is lastig om in de bestuurlijke gelaagdheid (Rijk, provincies, gemeenten) met de verschillende verantwoordelijkheidsverdelingen samen met werkgevers en onderwijs een goede gebiedsagenda neer te zetten.

Lucas Vokurka (Metropoolregio Rotterdam Den Haag, MRDH) constateert dat in toenemende mate wordt beseft dat de grote vraagstukken niet alleen kunnen worden opgelost. Dat werkt. Soms is het wel zo dat regionale belangen op gespannen voet staan met lokale belangen. Dat vraagt flexibiliteit van bestuurders en ambtenaren om met elkaar daarin de juiste besluiten te nemen. Voor zijn organisatie geldt dat de inhoud voorop moet staan: de kans of het probleem moet goed worden benoemd. Door samenwerking, waarbij ook de pijnpunten naar elkaar moeten worden uitgesproken, kan dan een stap verder worden gekomen.

Het belangrijkste aandachtspunt voor regionale samenwerking is dat partijen moeten beseffen dat samenwerking noodzakelijk is. Wanneer het in het kader van de energietransitie wenselijk is geothermie wordt geboord in het Westland, zodat de huizen in bijvoorbeeld Den Haag kunnen worden verwarmd. Dit vergt dat deze twee gemeenten met elkaar afspraken maken. Een ander voorbeeld betreft de connectiviteit: mensen moeten snel van a naar b kunnen gaan, van wonen naar werk of naar recreatie. Dit vergt dat partijen met elkaar een goed systeem van mobiliteit opbouwen. Dat kan alleen wanneer gemeenten onderling en ook met bijvoorbeeld het Rijk samenwerken.

Inleiding heer Van Woerkom (werkgevers):

De heer *Van Woerkom* memoreert dat al is aangegeven dat het voorliggende advies een vervolgadvisie is op het twee jaar geleden uitgebrachte advies over de Agenda Stad. Dat (eerste) advies bevat een aantal belangrijke beleidsmatige adviezen die erop gericht zijn om de kansen van de verstedelijking, die wereldwijd kan worden waargenomen, beter te benutten. De SER heeft daarbij aangegeven niet naar de verschillende steden te kijken, maar Nederland te zien als een samenstel van steden en stadsregio's die aan elkaar

verbonden zijn maar ook elk hun eigen karakter en karakteristieken hebben. De aanbevelingen uit dat advies waren op zes thema's gericht, die volgens spreker ook nu nog steeds opgeld doen. Het gaat om:

- ontwikkelen van talenten aanpassingsvermogen
- stimuleren van ondernemerschap en innovatie
- zorgen voor aantrekkelijk woon-, leef- en vestigingsklimaat
- betere fysieke en digitale verbindingen
- regionaal samenwerken op basis van landelijke regels
- verhogen van bestuurlijke slagkracht in de regio.

Misschien rijst dan de vraag waarom een tweede SER-advies op dit terrein nodig is. Een belangrijke reden is dat dit de SER gevraagd is. Maar het is ook goed om met een nieuw advies in te gaan op de vraag hoe we goed regionaal kunnen samenwerken. Wat kunnen we leren van anderen?

Dat is van belang omdat we, naast een goed nationaal beleid op de zes genoemde thema's, ook moeten zorgen dat partijen (publiek en privaat, centraal en decentraal, bedrijfsleven, overheid en onderwijs) in de regio op een effectieve manier samenwerken om de kansen die de stad en het ommeland biedt daadwerkelijk te benutten. Het gaat dus niet alleen om het wat maar vooral ook om het hoe. Zoals de heer De Groot al heeft aangegeven, is het advies daarmee minder een beleidstuk dan wel een doe-stuk, waaruit inspiratie kan worden gehaald en waarmee regionale partners verder kunnen gaan. Misschien dat in de voltooiing van een trilogie in een later stadium het beleid weer ter sprake kan komen.

Belangrijke thema's zijn: op welke onderwerpen wordt samengewerkt en waar niet? Op welke schaal, welke belangen spelen, hoe is de samenwerking gefinancierd? Spreker waardeert dat er een interactieve manier is gekozen om het advies op te stellen. Het resultaat van de vele gesprekken, werkbezoeken en bijeenkomsten is een kleurrijk rapport met vele voorbeelden en bevindingen, waarin werkgevers zich goed kunnen vinden. In dit verband spreekt hij graag zijn waardering uit naar het secretariaat voor dit goed leesbare rapport met inderdaad relevante en interessante links/verwijzingen.

Sommige bevindingen lijken open deuren voor goede samenwerking, maar nog steeds moet een open deur worden betreden om die samenwerking te realiseren. Spreker noemt er enkele die werkgever in het bijzonder ondersteunen en waarin het Rijk, lees ook een volgend kabinet, decentrale overheden en ondernemers elkaar de komende jaren zouden kunnen versterken:

- Gezamenlijke regionale agenda's zijn nodig is om tot een integrale regionale en onderscheidende visie te komen, waarin scherpe keuzes worden gemaakt die aansluit op de specifieke kenmerken en sterktes van de regio's.
- Zorg voor financiering die regionale samenwerking ondersteunt en stimuleert, waarbij ook voldoende proces geld moet worden georganiseerd om nieuwe projecten te kunnen opzetten.
- Zorg voor een beter samenspel tussen rijk en regio. Doorbreek daarvoor de bestaande tradities met betrekking tot (i) de beleidsverkokering op nationaal niveau en (ii) de versnippering in de regio's tussen gemeenten.

Wanneer een volgend kabinet met deze drie aanbevelingen aan de slag gaat samen met decentrale overheden en sociale partner, zou dit een stevige impuls kunnen betekenen voor integraal regionaal oplossingsvermogen. Het bedrijfsleven werkt daar graag aan mee.

Daarnaast wil spreker ingaan op enkele specifieke punten:

In de eerste plaats valt op dat de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's) in het advies worden benoemd als een belangrijke schakel tussen de ambities van het

nationale topsectorenbeleid en de regio. Hier wordt overgenomen wat de OESO in een eerdere beschouwing over het topsectorenbeleid heeft gezegd. Uit de praktijk weet spreker dat die ROM's goed met elkaar samenwerken. Het is jammer dat in de regio's Utrecht en Noord-Holland een ROM ontbreekt. Daarmee is het ook voor het Rijk lastig om het beleid landelijke dekking te geven. Het is daarom zeker de moeite waard om in genoemde regio's een ROM van de grond te krijgen en de discussie over wie doet wat te verschuiven naar wat we daadwerkelijk gaan doen.

In de tweede plaats vraagt het advies aandacht voor de grensregio's. In het kader van het Europese beleid zijn er vele subsidiemogelijkheden. Onder andere denkt spreker aan de Interreg-subsidieregeling. Het zou goed zijn wanneer het bedrijfsleven in de grensstreken meer vertrouwd wordt gemaakt met die subsidiemogelijkheden. Ook daarin kunnen de ROM's een belangrijke rol vervullen. Bij grensoverschrijdende activiteiten zal ook de arbeidsmarkt meer grensoverschrijdend gaan worden.

In de derde plaats valt op dat er veel verschillende regionale samenwerkingsverbanden zijn. Dit wordt ook wel 'bestuurlijke drukte' genoemd: economic boards, regionale SER'ren, valleys, delta's e.d. Voor veel ondernemers is het lastig om er achter te komen waar hij precies moet zijn en wie wat doet. Vanuit het besef dat er regionale verschillen zijn, zou het goed zijn om na te denken over de vraag hoe tot een meer 'uniforme terminologie' kan worden gekomen.

In de vierde plaats noemt spreker het kabinetsbesluit van afgelopen week om tot Invest NL te komen om investeringen in projecten en bedrijven mogelijk te maken. Spreker denkt dat dit een goede stap is, zeker ook voor de regio's die op een bepaald moment beperkt zijn in hun financiële mogelijkheden om bedrijven die aan het groeien zijn verder te ondersteunen. Met het instrument van Invest NL zou dat moeten gaan lukken.

Ten slotte dankt spreker het secretariaat en de commissie van voorbereiding voor de totstandkoming van het voorliggende advies. De commissievoorzitter dankt hij voor zijn inspirerende leiding aan dit proces.

Inleiding heer Van Holstein (namens FNV, CNV en VCP):

De heer *Van Holstein* stelt zelf in zo'n regio te wonen waar we ons bbp verdienen, de prachtige regio Eindhoven, nabij de High Tech Campus. Innovatief, gemoedelijk, no-nonsense, hand aan de ploeg. De slimste regio van Nederland en volgens sommigen van de wereld, waarop we ons niet zo laten voorstaan.

De economie globaliseert, het bedrijfsleven internationaliseert, er zijn transitie op de arbeidsmarkt, en er vinden decentralisaties van allerlei beleidsvelden naar gemeenten plaats.

Ontwikkelingen waardoor we aanlopen tegen nieuwe problemen, die we steeds vaker op moeten pakken op regionaal en lokaal niveau. Het zijn niet meer de overheden alleen die voor oplossingen kunnen zorgen. Voor goede oplossingen is ook de hulp van onderwijs en sociale partners nodig.

In alle ontwikkelingen is het helaas niet altijd duidelijk op welk overheidsniveau de verantwoordelijkheid ligt: Rijk, provincies of gemeenten. Vaak is sprake van een combinatie van die verschillende niveaus. Het is ingewikkeld om te weten bij wie je waarvoor moet zijn. En wie waarover beslist. Betere samenwerking op regionaal niveau kan hierin duidelijkheid geven en loont dan ook.

Dit een goed vervolgadvisie geworden, dat een praktisch inzicht geeft in veel samenwerkingsverbanden op regionaal niveau. Het blijkt dat de verschillen tussen de regio's groot zijn. Het advies sluit goed aan bij het eerste advies, waarin we ook bepleit

hebben om oog te hebben en te houden voor de verschillen. Het advies gaat daarmee bijdragen aan bewustwording.

Het bevat een algemeen pleidooi dat we ook in de regio's toe moeten naar een integrale aanpak van vraagstukken, gericht op een brede sociaal-economische agenda. Werknemers spreken hierover graag mee.

Met het advies *SER-Agenda voor de stad* als vertrekpunt hebben we met dit advies nu een overzicht van de verschillende regionale samenwerkingsverbanden. Om een indruk te geven: 220 samenwerkingen rond innovatie, 25 arbeidsmarktregio's, 27 economic boards, 17 citydeals. Dit is niet eens een volledige opsomming van de in het advies beschreven samenwerkingsverbanden.

Daarbij gaat het om samenwerking binnen, maar ook samenwerking tussen regio's en tussen de verschillende bestuurslagen. Gemeenten, onderwijsinstellingen, werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers, weten elkaar steeds beter te vinden.

We kunnen daardoor een aantal belangrijke conclusies trekken: zoals de noodzaak voor een gezamenlijke agenda als bindmiddel en dat aangesloten moet worden bij de kracht van de regio. Maar ook, dat er voordelen zijn te behalen door te leren van buurregio's. Het advies gaat daarom ook in op de ruimtelijke schaal van de samenwerkingsverbanden. Die schalen verschillen onderling, passend bij de regio en de belangen waarop de samenwerking gebaseerd is. Er is geen blauwdruk. Het is ook de vraag of dit gewenst zou zijn.

Ook hebben we in de praktijk gezien dat onderwerpen variëren. Er zijn regio's waar economie en innovatie centraal staan. In andere regio's ligt de focus op onderwijs en arbeidsmarkt.

Dat samenwerken ook lastig kan zijn, hebben we ondervonden in de nieuwe Werkbedrijven. Dat was in het begin ook zoeken naar de juiste onderlinge verhoudingen. Samenwerking lukt alleen wanneer mensen vanuit een eigen verantwoordelijkheid elkaar leren kennen. Dat is de voorwaarde voor vertrouwen. Pas daarna is samenwerking mogelijk. Het is mogelijk om die te laten groeien. Samenwerking helpt ook om vertrouwen te creëren. Daarbij hoort ook respect voor de belangen waarmee iedereen aan tafel zit. De basis voor samenwerking is in elk geval: een gedeeld gevoel van urgentie en de mogelijkheid en dus tijd om dat vertrouwen op te kunnen bouwen.

Net zo belangrijk zijn de vragen over: Wie neemt de regie, hoe regelen we een goede democratische verantwoording, ook de verantwoording naar achterbannen en wie gaat de samenwerking financieren? In de praktijkvoorbeelden is daarom meegenomen hoe de regionale financieringsstromen nu lopen.

Met dit advies hebben we aanbevelingen kunnen doen over een goed samenspel tussen het regionale en het nationale niveau. Aanbevelingen die gebaseerd zijn op de praktische ervaringen van samenwerken uit de verschillende regio's. Het werkbezoek aan Brainport was interessant. Niet alleen omdat hij er woont, maar ook daar gaat het om het leren van de praktijk van anderen, hoe zij omgaan met spanningsvelden. Bij Brainport gaat het niet alleen om de ontwikkeling van hi-tec, maar ook op regionaal niveau over het betrekken van inwoners die een afstand en achterstand hebben.

Het versterken van de economische kracht van een regio, is gedoemd te mislukken als er niet samengewerkt wordt tussen de overheden zelf en met sociale partners als vertegenwoordigers van zowel werkgevers als werknemers. Iedere partij moet in de samenwerking zijn eigen verantwoordelijkheid nemen om de sociaal-economische groei te versterken.

We gaan er vanuit dat onze aanbevelingen daarom ook een bijdrage leveren aan de verbetering van de regionale afstemming tussen economie, onderwijs en arbeidsmarkt. En daarmee dus ook aan het versterken van de sociaal-economische kracht van stad en regio en Nederland al geheel.

Ten slotte dankt spreker het secretariaat voor zijn inspanningen bij het tot stand komen van dit advies en de vele nuttige werkbezoeken.

Inleiding heer Nijpels (kroonleden):

De heer *Nijpels* begint met te stellen dat regionale samenwerking vooral de onderlinge samenwerking tussen steden betreft. De groei naar steden is in Nederland maar ook wereldwijd gigantisch. In 2050 zal 70 procent van de wereldbevolking in de grote stad wonen. In Nederland woonde in 2006 voor het eerst meer mensen in de stad dan op het platteland. Tussen 2015 en 2030 zal de Nederlandse bevolking met bijna 1 miljoen mensen toenemen, waarvan driekwart in de grote stad zal wonen. Dit betekent dat stedelijke samenwerking een buitengewoon urgent onderwerp wordt, niet alleen van economische samenwerking maar ook van maatschappelijke ordening.

Sinds Thorbecke 'zijn huis' vestigde, is er in Nederland altijd veel discussie gevoerd of dat 'huis' wel het juiste antwoord is op problemen waarmee we worstelen. We kunnen vaststellen dat wanneer Thorbecke nu geleefd zou hebben deze af en toe naar het hoofd zou hebben gegrepen, ziende hoezeer zijn erfenis wordt misbruikt en dat wordt aangevoerd dat het bouwsel dat hij in 1848 heeft ontworpen het juiste antwoord is op een samenleving die zich compleet anders heeft ontwikkeld. In dat opzicht is het bouwsel van Thorbecke een soort korset geworden voor het debat over veranderingen van de Nederlandse structuur en dus ook die van regionale samenwerking. Vanaf de Tweede Wereldoorlog tot op heden hebben diverse kabinetten geprobeerd iets te doen aan allerlei veranderingen in het binnenlands bestuur. Er zijn ca. 50 wetsvoorstellen voorgelegd aan de Tweede Kamer en die zijn allemaal verworpen. Dat zegt iets over het gebrek aan consensus over de inrichting van het binnenlands bestuur. En helaas heeft dat ook betrekking op regionale samenwerking. In de afgelopen 20-30 jaar is in de Kamer regelmatig gesproken over de regionale samenwerking. Hierin zie je periodes van meerderheden die daarvan tegenstander zijn en vanuit Den Haag een blauwdruk proberen op te leggen. Ook zijn er periodes waarin die regionale samenwerking juist wordt aangejaagd.

Dè les die we uit dat debat hebben kunnen leren, is dat inhoudelijke samenwerking voorop moet staan wanneer het gaat over regionale samenwerking. Ook hier geldt het adagium 'eerst de inhoud, dan de structuur'. In de politiek is de insteek dikwijls andersom. De kern van het voorliggende advies is dat we eerst praten over die inhoudelijke samenwerking en dan gaan kijken wat de gewenste bestuurlijke structuur is. Dat is lastig wanneer je nog steeds denkt dat het huis van Thorbecke een heilig huis is, terwijl dit huis in feite 'heel veel kamers' kent en al die kamers ook weer anders kunnen worden ingericht naar de eisen van de tijd.

Namens de kroonleden brengt hij twee observaties naar aanleiding van het advies naar voren, die essentieel zijn voor een florerende regionale samenwerking:

- De eerste les is die van differentiatie. Juist bij regionale samenwerking is differentiatie nodig. De regio zelf kiest het samenwerkingsverband wat nodig is bij het probleem dat aan de orde is. Dat moet niet eenvormig worden vastgelegd. Een systeem dat in het Noorden van het land wordt gebruikt, is niet geschikt voor het Zuiden of Westen. Het criterium is dan ook maatwerk en differentiatie: kijk wat het probleem is en pas daaraan je bestuurlijke constellatie aan.
- De tweede les is de regelmatige discussie over democratische legitimatie, hoewel deze discussie in de afgelopen jaren gelukkig wat minder naar voren komt. Vooral

vanuit de Haagse stolp, dat wil zeggen de Tweede Kamer en soms ook departementen, wordt gesproken over de noodzaak tot democratische legitimatie. De veronderstelling leeft dan dat we dat vanuit Den Haag moeten gaan regelen. Uit gesprekken met de samenwerkingsverbanden blijkt dat die vraag van democratische legitimatie vooral in Den Haag leeft en men gelukkig is met de zelf gekozen structuren van regionale samenwerking. Uit alle onderzoeken blijkt dat regionale bestuurders en gemeenteraadsleden die in de Wgr-regio's een rol spelen in het regionale bestuur buitengewoon tevreden zijn over de wijze waarop die regio's functioneren. Op zich is het debat over democratische legitimatie een prima debat, maar het debat moet niet in Den Haag worden gevoerd, maar in de gemeenteraad of het samenwerkingsverband. In de regio wordt uiteindelijk bepaald hoe men met elkaar de problemen, die door Den Haag vaak niet kunnen worden opgelost, wèl kan aanpakken.

Ook namens de kroonleden dank voor het nuttige en verstandige werk dat met dit advies is neergezet.

Vaststelling ontwerpadvies:

Nadat de *voorzitter* heeft geconstateerd dat er verder geen vragen en opmerkingen meer leven over het ontwerpadvies en de gegeven inleidingen, concludeert hij dat de raad het ontwerpadvies unaniem vaststelt.

Eerst na deze raadsvergadering wordt het advies openbaar gemaakt.

Gesprek van de commissievoorzitter, de heer De Groot, met de heer Van Delden, programmadirecteur Agenda Stad van het ministerie van Binnenlandse Zaken:

Achter het sprekersgestoelte voert de heer De Groot een gesprek met de heer Van Delden.

Het was de bedoeling dat mevrouw Van Gestel, één van de kroonleden uit de commissie van voorbereiding, een gesprek zou leiden van de heren De Groot, Van Delden en Meekels (vicevoorzitter G32 Economie en Werk, wethouder Economie van Sittard-Geleen). Omdat mevrouw Van Gestel en de heer Meekels verhinderd zijn, is gekozen voor een andere opzet.

Zoals eerder vermeld, stelt de heer Meekels een brief met een aantal observaties ter beschikking aan de raadsleden. De inhoud hiervan is:

"ik was graag vanuit Sittard Geleen naar u toe gekomen om namens de G32 uw rapport in ontvangst te nemen. Spoedoverleg in een politiek gevoelig dossier verhindert dat helaas.

Met mijn aanwezigheid wilde ik uitdrukking geven aan de waardering die ik — en met mij de G32 — heb voor uw werk op het gebied van het versterken van de economische kracht van stad en regio. In de lijst van G32-speerpunten voor de volgende regeringscoalitie staat dit thema op nummer 1.

Uw observaties van de praktijk in de regio's en uw bevindingen ten aanzien van het functioneren van regionale infrastructuur in de driehoekseconomie, onderwijs en arbeidsmarkt, gaan ons zeer helpen.

In mijn rol als vicevoorzitter van de G32 pijler Economie en initiatiefnemer van het ontwikkelproces van triple helix regio's tot ecosystemen voor MKB innovaties zal ik de adviezen van uw Raad indringen in de G32 gesprekken over de economische kracht van stad en regio.

U dankend voor uw adviezen" (ondertekend door Pieter Meekels).

De heer *De Groot* vraagt de heer Van Delden een eerste reactie op het advies te geven.

De heer *Van Delden* bedankt de raad voor het zojuist vastgestelde advies. Binnenlandse Zaken vindt dit een buitengewoon praktisch en hanteerbaar advies.

Allereerst omdat het zich niet richt tot alleen de rijksoverheid, maar op de combi van regio's en rijksoverheid.

In de tweede plaats sluit het prima aan op de gedachte dat in toenemende mate stedelijke regio's het verschil maken, zowel waar het gaat om de economische ontwikkeling als om sociale en fysieke leefbaarheidsvraagstukken. Dit bleek ook al uit

het eerste advies. Het vervolgadvis illustreert mooi dat de ontwikkelingen op dit punt niet moeten worden gestuurd vanuit Den Haag, maar in de regio's zelf moeten worden opgepakt, waarbij de inhoud centraal staat en er ruimte is voor de verschillen tussen regio's, inclusief een daarbij passende bestuurlijke vormgeving. Een kanttekening daarbij is dat, zoals eerder aangehaald, die vormgeving wel erg divers en complex is. Dan is een neiging om dit aan te passen. Tegelijkertijd leert 50 jaar ervaring met bestuurlijke vernieuwing dat dit 'vreugdeloos en vruchteloos' is. Hierin zal dus een praktische weg moeten worden gevonden. Het advies is hiervoor nuttig omdat het laat zien wat kan worden geleerd van praktijkvoorbeelden. Wat kan bijvoorbeeld geleerd van Brainport, waarom lukken bepaalde citydeals wel en anderen niet? Op basis hiervan kan misschien meer structuur worden aangebracht in de formules die wel en niet werken. In de laatste plaats gaat het advies op de rol van de rijksoverheid in een wereld waarin het zwaartepunt niet (meer) in het Binnenhof ligt. Helder is dat de rijksoverheid zich niet tot haar primaire taak van generieke kaderstelling kan beperken. Zeker waar het gaat om de 'grote transities' op het gebied van energie, milieu, economie en het sociale domein is meer nodig dan een generiek kader van de rijksoverheid en de eigen kracht van de regio's. Ook met het oog op de komende kabinetsformatie en de nieuwe investeringsprogramma's wordt gedacht aan selectieve mogelijkheden om de grote opgave van de transities hanteerbaarder te maken. Met welke stapjes kan op termijn worden begonnen en wat moet de rijksoverheid in de sfeer van de regelgeving doen om dat in gang te zetten en te stimuleren? Daarin biedt het advies wat spreker betreft inspiratie. Anderzijds liggen daarachter nog een aantal opgaven.

De heer *De Groot* wijst erop dat de heer Van Woerkom onder meer is ingegaan op het procesgeld van de ROM's. Hij constateerde dat een aantal regio's op dat punt nog niet actief is. Vindt de heer Van Delden de ROM's ook belangrijk als katalysator? Onderneemt het ministerie daarin nog stappen of laat ze dit aan de desbetreffende regio's zelf over.

De heer *Van Delden* memoreert dat de heer Van Woerkom in dit verband ook een relatie legde met Invest NL en de forse investeringsopgaven in de komende periode, de rol van de rijksoverheid daarbij en de rol van de regio's. De ROM's kunnen hierin katalysatoren zijn en blijken die rol in de praktijk overigens al te vervullen. Wel zou de effectiviteit kunnen worden vergroot door op een slimme manier een koppeling te maken tussen de regionale initiatieven, de ROM's en Invest NL. In een aantal gevallen zal subsidie nodig zijn, omdat bij de investeringen niet altijd sprake zal zijn van sluitende businesscases. Daarnaast moet niet worden vergeten procesgeld ter beschikking te stellen.

De heer *De Groot* wijst erop dat de heer Nijpels op scherpe wijze stil heeft gestaan bij de vraag van democratische legitimatie, waarbij hij onder meer aanvoerde dat vooral Den Haag zich hier druk om maakt en de regio's veel minder. Herkent de heer Van Delden dit beeld of ervaart hij de democratische legitimatie als een potentiële barrière om van vrijblijvendheid, met het risico dat een gemeenteraad spelbreker kan zijn in de samenwerking, tot verdere regionale samenwerking te komen?

De heer *Van Delden* licht toe dat vanuit Binnenlandse Zaken wordt geconstateerd dat op dit punt sprake is van pluriformiteit. Een aantal regio's heeft de bestuurlijke organisatie goed voor elkaar als het gaat om voldoende slagkracht. Waar we nog niet echt goed in zijn, is om daarvan te leren en te zorgen dat het ook in andere regio's wordt opgepakt. Hierover is hij niet somber; het zou een misvatting zijn om te denken dat dit in Den Haag zou moeten worden opgelost.

De heer *De Groot* heeft tijdens de werkbezoeken ervaren, dat de goede voorbeelden op dit punt laten zien dat evident is dat er voor alle gemeentes winst te behalen is in de samenwerking. Er zijn regionale samenwerkingsverbanden waarin dit niet altijd evident is met alle risico's van dien. Een relevante vraag is dan hoe daarmee moet worden

omgegaan. Is hier overtuiging en verleiding nodig of is hier wellicht toch meer nodig om de 'handen van partijen meer te binden'

De heer *Van Delden* geeft aan dat hierover het nodige geleerd kan worden van de aanpak met de citydeals. Zo heeft in het sociale domein decentralisatie plaatsgevonden onder het motto 'beter met minder'. Dat laatste is met een bezuiniging van 3 miljard gelukt. Het eerste is nog best een ingewikkelde opgave voor de gemeentes. In plaats van hierover met de VNG te praten, kunnen ook concrete samenwerkingsinitiatieven van wethouders van een aantal gemeentes worden ondersteund, bijvoorbeeld door de regelgeving aan te passen wanneer hierin belemmeringen blijken te liggen. Een voorbeeld is de samenwerking van vijf wethouders van steden, die ieder 20 gezinnen zijn gaan volgen om de kwaliteit van het beleid te verbeteren. Alle gezinnen bleken schuldenproblemen te hebben. Een grote schuldeiser bleek het Centraal Justitieel Incassobureau (CIJB) te zijn: niet betaalde boetes leiden in korte tijd tot een enorme rekening. Daarom is het incassobeleid van de CIJG aangepast. Ook op andere terreinen kan meer afstemming tussen gemeentelijke initiatieven en de rijksoverheid plaatsvinden.

De heer *De Groot* vraagt welke aanbeveling uit het advies Binnenlandse Zaken meteen kan oppakken? En op welk punt zouden de SER en/of sociale partners het ministerie behulpzaam kunnen zijn bij de verdere uitrol van de Agenda Stad?

De heer *Van Delden* merkt op dat het ministerie een actieteam Grensoverschrijdende samenwerking opgericht met 40 concrete acties, deels in Den Haag en deels in de regio's, om aan de slag te gaan met de kansen in de grensregio's. CPB-onderzoek wees uit dat een uniforme aanpak niet wenselijk is maar dat ingespeeld moet worden op de verschillen in de regio's. Het ministerie wil daarvoor de bestuurlijke constellatie aanpassen: hoe kan regionaal grensoverschrijdende samenwerking worden gerealiseerd? Daarvoor biedt het advies inspiratie, niet alleen door de inhoud voorop te zetten maar ook door sociale partners bij het proces te betrekken. Voor bijvoorbeeld de grensoverschrijdende samenwerking op het gebied van economie en arbeidsmarkt is dit essentieel.

Hiermee wordt het gesprek afgesloten.

De raadsleden geven met applaus blijk van hun waardering voor de komst en inbreng van de heer Van Delden en uiteraard de rol van de heer De Groot.

Daarmee rondt de *voorzitter* de bespreking van agendapunt 5 af.

6. Ontwerpadvies Medezeggenschap pensioen in kleine ondernemingen (R/2833)

De *voorzitter* stelt het voorliggende ontwerpadvies aan de orde.

Korte inleiding door de voorzitter van de commissie van voorbereiding, de heer Verhulp: De heer *Verhulp* geeft aan dat pensioen één van de belangrijkste arbeidsvoorwaarden is, na het loon de belangrijkste. Wanneer dit onderwerp dan wordt gecombineerd met medezeggenschap worden belangrijke delen van het werkterrein van de SER gedekt.

Waarover gaat het ontwerpadvies?

In juni 2014 heeft de SER geadviseerd over de medezeggenschap ten aanzien van het vaststellen, intrekken of wijzigen van de regelingen inzake de arbeidvoorwaarde pensioen met inbegrip van de overeenkomst met de pensioenuitvoerder van de pensioenregeling. Dat bleek niet te zijn geregeld en het advies luidde om dat wel te

doen. Vanaf 1 oktober 2016 is in de Wet op de ondernemingsraden conform dit advies opgenomen dat ondernemingsraden hierover instemmingsrecht hebben. Tijdens het parlementaire traject kwam de vraag naar voren dat dit nog niet is geregeld voor kleine ondernemingen. De gedachte was dat ook de medezeggenschap in kleine ondernemingen zich daarover nadrukkelijker zou moeten kunnen uitspreken. Een amendement van die strekking werd geparkeerd vanuit de wens om de SER hierover advies te vragen.

Dit bleek een terechte stap te zijn. Samenvattend wijst spreker erop dat het advies over dit onderwerp niet oproept tot een grote uitbreiding van de bevoegdheden van de medezeggenschap bij kleine ondernemingen via de personeelsvertegenwoordiging of personeelsvergadering. Dit past namelijk slecht in het systeem van de Wet op de ondernemingsraden. Daarnaast brengt het een grote belasting voor de organisatie van de werkgever met zich. Wèl wordt geadviseerd dat de kleine ondernemer met zijn personeelsvergadering of personeelsvertegenwoordiging de informatie moet delen die hij ontvangt van de uitvoerder. Dit is tot heden nog niet geregeld. Op dit punt moet de informatieplicht worden uitgebreid. Verder wordt voorgesteld om te regelen dat wanneer een personeelsvertegenwoordiging van mening is dat de arbeidvoorwaarde pensioen zou moeten worden besproken, zij recht van initiatief heeft. Een personeelsvergadering heeft dit recht van initiatief al. Ten slotte wordt aanbevolen betere informatie te verschaffen over reeds bestaande rechten. In dit verband wordt geconstateerd dat het al bestaande adviesrecht in kleine ondernemingen onvoldoende wordt benut, terwijl daar wel mogelijkheden liggen.

De commissie van voorbereiding is prachtig begeleid door de beleidsmedewerkers, mevrouw Moadinne en mevrouw Geelkerken, waarvoor spreker hen bedankt. Verder bedankt spreker de commissieleden voor de mooie inhoudelijke discussies.

Vragen of opmerkingen vanuit de raad:

Mevrouw *Passchier* stelt vast dat dit advies, zoals het hoort, in goede harmonie tot stand is gekomen en volledig wordt onderschreven door de werknemersleden.

Namens werkgever onderschrijft de heer *Van Straalen* dit. Ook spreker is blij met de goede harmonie binnen de commissie.

We moeten vaststellen dat een mkb-ondernemer geen pensioendeskundige is. Dit is ook in de commissie onderkend. De uitdaging in kleine ondernemingen — met een grens tot 50 werknemers gezien het bepaalde in de Wet op de ondernemingsraden — is hoe de juiste pensioeninformatie bij de werknemer komt. De regelingen zijn zodanig complex dat deskundigheid noodzakelijk is. Spreker juicht het toe dat de commissie ziet dat een verbeterslag mogelijk is op het gebied van inspraak en medezeggenschap binnen de kleine onderneming door de ondernemer te vragen dat hij/zij de informatie, die hij van de uitvoerder/verzekeraar krijgt, doorspeelt naar zijn werknemers. Dat is relevant om onevenwichtigheid in de relatie van werkgever en werknemer in een kleine onderneming te voorkomen.

Werkgevers zijn positief over het advies en danken, iedereen die daaraan een bijdrage heeft geleverd, hartelijk.

Reactie van de commissievoorzitter:

De heer *Verhulp* dankt mevrouw *Passchier* en de heer *Van Straalen* voor hun reacties. Zij bevestigen dat de samenwerking een genoegen was, hetgeen in SER-verband gelukkig bijna altijd het geval is.

Verdere opmerkingen:

De heer *Stevens* is als commissielid onder de indruk van de inspanningen die de leden zich hebben getroost om gezamenlijk tot een positief eindresultaat te komen. Hij heeft het woord gevraagd om op het belang van goed uitvoerbare wet- en regelgeving te

wijzen. Juist bij deze adviesaanvraag bleek het belangrijk om terdege rekening te houden met de mogelijkheden in de praktijk. Sociale partners in de commissie hebben daarin een goede rol gehad. In de toekomst zou volgens spreker vaker voor de uitvoerbaarheid van wet- en regelgeving een beroep moeten worden gedaan op dit soort dwarsverbanden tussen wetgever enerzijds en een adviesorgaan anderzijds, zodat kwalitatief betere en ook beter gedragen wet- en regelgeving ontstaat. Op deze wijze kunnen ook problemen en bezwaren achteraf worden voorkomen.

Vaststelling advies, afronding bespreking:

De *voorzitter* constateert dat de raad het ontwerpadvies unaniem vaststelt. Daarmee rondt hij de bespreking af.

7. Rondvraag en sluiting

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt.

De volgende vergadering wordt gehouden op **17 maart 2017**.

Na de vergadering kan gezamenlijk de lunch worden gebruikt.

De *voorzitter* sluit de vergadering om 11.45 uur.

27-2-2017/pd